

הספריה לדמוקרטיה

הבחירות בישראל - 1999

**עורכים:
אשר אריאן
מיכל שמיר**

המכון הישראלי לדמוקרטיה

המאבק על סדר היום התקשורת בבחירות 1996 ו-1999 *

גדי וולפספלד, המחלקות למדע המדינה ותקשורת, האוניברסיטה העברית
גבריאל וימן, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה

בזירה הפוליטית המודרנית יש חשיבות רבה לתקשורת המונים. אמצעי התקשורת משמשים כבמה העיקרית עליה מופיעים המתמודדים, מציגים את עמדותיהם הפוליטיות ואת התדמיות הרצויות להם (Wolfsfeld, 1997). ההתחרות היא עזה במיוחד במהלך מסעי הבחירות כאשר כל מועמד או מפלגה משתדלים להשתלט על הסיקור התקשורתי. המועמדים רוצים לגרור את יריביהם לשדה המערכה הפוליטי שבו יש להם היתרונות הגדולים ביותר וזאת על-ידי עיצוב סדר היום התקשורתי.

כך למשל, הצוות של קלינטון ב-1992, היה משוכנע כי הסוד להצלחה הוא למקד את מערכת הבחירות על הכלכלה (Arterton, 1993). סיסמת הבחירות שלהם שנקבעה במטה הבחירות ונתפרסמה מאד מאז היתה "It's the economy stupid". בוש, לעומת זאת, העדיף כי מאבק הבחירות יתמקד בענייני חוץ ויושר אישי. ניתוח תוכן של חדשות הבחירות שנעשה על-ידי Just ועמיתיו (1996) מראה כי קלינטון הצליח במידה רבה: הבחירות ב-1992 נחשבו כמשאל עם בענייני הכלכלה כך הצליח קלינטון להטות את

* אנו רוצים להודות לאשר אריאן שעבד איתנו בפרויקט זה ולמכון הישראלי לדמוקרטיה שמימן אותו. התרומה של שני המחברים שווה והשמות מופיעים לפי סדר הא"ב.

הציבור לתמיכה מסיבית בו. אולם אמצעי התקשורת יוצרים לעתים סדרי יום משלהם שכלל אינם קשורים לנושאים שהמועמדים מקדמים. התופעה הזאת מוכרת במיוחד ביחס לנטייתה של התקשורת להתייחס בצנינות למסעי הבחירות באמצעות ההתמקדות באסטרטגיות התעמולה, בשערוריות, בעימותים פנימיים ובסקרים במקום בעניינים המהותיים (Blumler and Kavanagh, 1999; Patterson, 1993; Just et al., 1996). אמצעי התקשורת יכולים גם להציג סדר יום עצמאי משלהם לגבי התוכן. Norris ועמיתיה (1999) מצאו כי במערכת הבחירות של 1997 בבריטניה "סדרי היום של המפלגות ושל החדשות נותרו רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב": 181. בעוד שמפלגות רבות דיברו על הרווחה, הכלכלה, החינוך, רק מעט מאוד מכל אלה הופיע בדיווח החדשותי לגבי הבחירות.

יש גם ראיות מתחזקות לכך שהמאבק על סדר היום של הבחירות יכול להשפיע רבות על בחירתם של המצביעים. עבודתו של Zaller (1992) משכנעת במיוחד בתחום מחקר זה: Zaller טוען כי לאזרחים רבים יש "שיקולים" סותרים לגבי עניינים ציבוריים. הדעות שהם מביעים משתנות בהתאם לרעיונות הקרובים ביותר לליבם. השינויים בסביבה הפוליטית משמשים כדי להבליט ולקדם שיקולים שונים ולכך יש השפעה חשובה על האופן שבו אנשים מתייחסים לסוגיות פוליטיות ולמועמדים.

המחקר הנוכחי מנסה לבחון את התחרות על סדר היום של דיווחי החדשות בשתי מערכות בחירות בישראל. מטרת המחקר היתה להיטיב ולהבין את הגורמים המובילים להצלחה וכישלון במאבקים האלה. יש שלושה מודלים מרכזיים שמוצגים לעתים קרובות בתחום זה.

הגורם הרווח ביותר אותו מצטטים מועמדים ויועציהם הוא ההטיה הפוליטית. הטענה היא שהעיתונות הכתובה והאלקטרונית מעדיפה מועמד אחד על פני אחר והעדפה זו משתקפת בכמות ובאיכות של הכיסוי החדשותי הניתן. בישראל, כמו במדינות רבות אחרות, הימין הוא כמעט תמיד זה שמאשים את העיתונות כי היא מעדיפה את עמדותיו ומועמדיו של השמאל. הסברה המקובלת על פעילי מפלגות כמו גם כתבים פוליטיים היא שעיתונאים ישראלים ספורים בלבד מצביעים למועמדים והמפלגות הימניים (Wolfsfeld, 1997).

אותן האשמות הושמעו בבחירות של 1996 ו-1999. ב-1996 נטען כי העיתונות מעדיפה את ראש הממשלה שמעון פרס ואילו ב-1999 את אהוד ברק. העיונות בין ראש הממשלה בנימין נתניהו לבין העיתונות הישראלית היתה מודגשת במיוחד במהלך מסע הבחירות של 1999. המתיחות הזאת הגיעה לשיאה בימים האחרונים של מערכת הבחירות כאשר נתניהו נראה כמי שמסית את חסידיו נגד העיתונות. המועמד טען כי העיתונות יוצאת חוצץ נגדו, כי "הם מפחדים" שמא הוא ינצח. תמונתו של נתניהו משלהב את קהל חסידיו בסיסמא "הם מפחדים" היתה ללא ספק אחד הרגעים הדרמטיים ביותר של מערכת הבחירות. יש לציין כי שום טענה הפוכה לגבי הטיה מצידה של התקשורת לא הושמעה על-ידי מפלגת העבודה בשתי מערכות הבחירות. מודל אפשרי שני ידגיש את היתרון ממנו נהנה המכהן בתפקידו. המתאם בין הכוח הפוליטי לבין השליטה באמצעי התקשורת היא אחת האקסיומות המרכזיות בתחום התקשורת הפוליטית (Bennett, 1983; Paletz and Entman, 1981; Molotch and Lester, 1981; Entman, 1989; Gans, 1979; Reese, Grant and Danielian, 1994; Shoemaker and Reese, 1991; Wolfsfeld, 1997). אין ספק כי לממלאי התפקיד השלטוני יש גישה קלה יותר לתקשורת והם נמצאים בעמדה טובה הרבה יותר לחולל אירועים הנחשבים כחדשותיים והראויים לסיקור חדשותי. אם ההנחה הזאת נכונה, הרי שהאישים הפוליטיים המכהנים נמצאים בעמדה הרבה יותר טובה לשלוט בסדר היום של התקשורת מאשר הקוראים עליהם תיגר.

ואולם חוקי הגישה עשויים להשתנות במהלך מערכת הבחירות. כאן עולה גישה שלישית המדגישה את האיזון הפוליטי (Arian, Weimann and Wolfsfeld, 1998). במדינות מסוימות משמשים גם אמצעים חוקיים כדי להבטיח איזון רב יותר: בבריטניה, למשל, העורכים מפעילים "מדיניות שעות-עצר" המקצה בקפידה את "נפח" הכיסוי ביחס למספר המושבים של המפלגות בפרלמנט (Semetko, 1996). בישראל התלונות לגבי יתרונותיהם של המכהנים בתפקיד הוליכו לחוק המונע מהטלוויזיה והרדיו לשדר את תמונותיהם וקולותיהם של המועמדים במשך שלושים הימים שלפני הבחירות (עד בחירות 1999).

אנו סבורים כי התחרות על סדר היום האלקטורלי פתוחה הרבה יותר מכפי שניתן ללמוד מן הגישות הללו. אף כי ההטיה הפוליטית והיתרונות מהם נהנים המכהנים בתפקידיהם משפיעים על מאבק הבחירות, שיקוליהם המקצועיים של העיתונאים הרבה יותר חשובים. עורכים וכתבים עוסקים בחדשות ומטרתם העיקרית היא להציג את מערכת הבחירות בצורה מעניינת. ניתן לכנות גישה זו כ"מודל של דראמה קודם". מודל זה קובע כי הדרך הטובה ביותר לנבא את סדר היום של התקשורת בכל מערכת בחירות תהיה העניין הדרמטי בסיפורי החדשות המתחרים זה בזה.

העדפתה של הדראמה משתקפת בשני נהלים עיתונאיים. הראשון, שצוין לעיל, הוא התמקדות באותם סיפורים ממערכת הבחירות שמדגישים את ההתמודדות בין היריבים ומה שמתרחש "מאחורי הקלעים". אחת הסיבות לדגש הזה נעוצה בכך שעיתונאים מניחים (קרוב לוודאי שבצדק) כי סיפורים על עימותים וקוננויות מסעירים יותר מאשר כתבות על מצעים מדיניים. הנוהל השני הוא להבליט אותם עניינים מהותיים שמציגים את סיפורי החדשות המסעירים ביותר. עניין זה מסייע להסביר מדוע חדשות רבות כל כך על הבחירות הן שליליות (Patterson, 1989). החדשות הדרמטיות ביותר לגבי הבחירות כרוכות בדרך כלל בשערוריות, שגיאות הרות-אסון שנעשו על-ידי אחד המועמדים, או הופעתו של עימות תוקפני, שלילי או נתעב במיוחד.

לדברי Manheim (1991) אחת הסיבות העיקריות לגידול בפרסום השלילי במדינות המערב הוא מידת החדשותיות של הסיפורים. הוא מכנה את התופעה הזאת "multiple effect" ובמסגרתה המועמדים מקבלים מידה רבה של פרסום חינם כאשר ההתקפות מתפרסמות באמצעי התקשורת. גם Patterson (1989) מתייחס לנושא זה ומדגים את הגידול הדרמטי בחדשות על מועמדים בארצות הברית. יתכן מאוד שזהו חלק מתופעה נרחבת יותר לה קראו Cappella and Jamieson (1997) "ספירלת הציניות": פוליטיקאים שרוצים לשרוד נאלצים להציג את "השליליות" שהתקשורת מעדיפה. בהתחשב בסביבה הזאת, פוליטיקאים מודרניים עשויים לגלות שקל להם הרבה יותר לשכנע את הציבור בחטרונותיו של יריבם מאשר בכשרונותיהם שלהם.

מכאן שהמפתח להצלחה לכל מועמד או מפלגה הוא למצוא את

הנושאים והאירועים העומדים בשתי אמות מידה עיקריות: 1) בולטותו של הנושא פועלת לטובת יתרונו הבלבדי של מחנהו של המועמד. 2) העניין או האירוע של המועמד נחשב לראוי יותר לכיסוי חדשתי על-ידי העיתונות מאשר החלופות הקיימות. אמת המידה הראשונה מתבססת על ההעדפות שנידונו לעיל לגבי מועמדים המתמודדים במגרש הביתי שלהם. בעוד שבולטותם של נושאים מסוימים אינה מקנה שום יתרון של ממש לאיש מהמועמדים, יש נושאים אחרים שמדגישים את הצדדים החזקים של המועמד ואת חולשותיו של יריבו. העובדה שהפשיעה נעשתה לעניין המרכזי במערכת הבחירות של 1988 בארצות הברית ושהכלכלה היתה העניין המרכזי ב-1992 הקנתה יתרונות חשובים למערכת הבחירות הראשונה של בוש ולמערכת הבחירות הראשונה של קלינטון. ב-1996, לעומת זאת, נכשל בוב דול בניסיונותיו לנצל לטובתו את ענייני הפשיעה והרווחה. קלינטון סיכל את האסטרטגיה הזאת על-ידי כך שקידם עמדות שמרניות יחסית בשני התחומים הללו. המידה שבה קידומם של עניינים מסוימים תסייע לאחד המועמדים או המפלגות משתנה על-פי הנסיבות הפוליטיות.

קשה יותר לעמוד באמת המידה השנייה של חדשותיות. אף שמערכת בחירות שלילית היא אחת השיטות להבטיח את החדשותיות, אסטרטגיה שכזאת יכולה גם לפעול במהופך. השליליות עצמה יכולה להיעשות לעניין חשוב במערכת הבחירות אבל למי שלא מצליחים למצוא שום דבר מהותי וחדשתי תהיה שליטה זעומה בלבד בסדר היום של התקשורת. התקשורת תדגיש את הנושאים המועלים על-ידי היריבים או נושאים אחרים הנראים לה כחדשתיים. מי שאינם מצליחים להזין עיתונות רעבה לדרמה וחדשות מהותיות יגלו במהרה כי העיתונאים ניזונים ממקור אחר.

המאבק על סדר היום של מסעי הבחירות שהתקיימו בישראל ב-1996 ו-1999 מספק הזדמנות נאותה לבדיקתם של עקרונות אלה והתממשותם האמפירית.

הרקע

בישראל יש שתי תחנות טלוויזיה גדולות המשדרות חדשות ארציות. הערוץ הראשון פועל במסגרת רשות השידור, על-פי מתכונת של שירות השידור הבריטי. המודל הבריטי דורש מינויים לא-פוליטיים המסתמכים על יכולת, מומחיות מקצועית ועצמאות, אבל השיטה הישראלית סוטה מהנורמה הזאת בצורה בולטת. המנכ"ל, למשל, ממונה על-ידי הממשלה, ורבים מחברי הוועד המנהל הם נציגי מפלגות. רשות השידור איבדה את מעמדה המונופוליסטי ב-1990 כשהערוץ השני, המסחרי, הוקם במסגרת החוק. רשות השידור ממומנת על-ידי תשלומי האגרה של הצופים, ואילו הערוץ השני ממומן באופן מסחרי (כספי ולימור, 1995: 33-122).

כפי שניתן לצפות, הישראלים צרכני חדשות בשיעורים גבוהים ביותר. בסקר של בוגרים יהודים שנעשה לפני הבחירות של 1996, 8% מהמשיבים טענו כי הם קוראים יותר מעיתון אחד מדי יום, 45% אמרו כי הם קוראים עיתון אחד מדי יום, ועוד 20% אמרו כי הם קוראים פעם, פעמיים או שלוש פעמים בשבוע. רק 6% קבעו כי לעולם אינם קוראים עיתון. ואשר לטלוויזיה, סקרים הראו שבין 50-60 אחוזים צופים באחד משני משדרי החדשות בכל ערב נתון.¹

אחד ההיבטים הפחות שגרתיים של חדשות הבחירות בטלוויזיה הישראלית הוא האיסור על הצגתם או השמעתם של מועמדים בבחירות במהלך 30 הימים הקודמים לבחירות. חוק זה נחקק לפני עידן הטלוויזיה ונועד ל"יומנים" שהוצגו בבתי הקולנוע. תכליתו היתה למנוע מהמכהנים בתפקיד להפיק יתרון בלתי הוגן בסיקורי החדשות. החוק הזה היה תקף עדיין במהלך מערכת הבחירות של 96 אך בוטל לקראת הבחירות ב-99.

הטלוויזיה הישראלית מעניקה זמן שידור חינם לתשדירי התעמולה במהלך 30 הימים הקודמים לבחירות. הזמן ניתן לפי מספר המושבים בכנסת היוצאת. ב-1996, שודרו אותם תשדירים במשבצות שידור בנות מחצית השעה פעמיים בכל ערב, ב-8:30 וב-10:30. כמובן שהאיסור הקודם על הצגת מנהיגים פוליטיים בחדשות אינו חל על תשדירי הבחירות.

מערכת הבחירות של 1996 אופיינה במספר הבדלים חדים מבחירות

קודמות. ראשית, היתה זו מערכת הבחירות שלאחר רצח ראש ממשלה בישראל. יצחק רבין ז"ל, שנבחר במערכת הבחירות הקודמת, נרצח בנובמבר 1995. יורשו, שמעון פרס כיהן חודשים אחדים בלבד בטרם החליט להכריז על בחירות חדשות. בנוסף, היתה זו לראשונה מערכת בחירות "כפולה" והמצביעים התבקשו להטיל שני פתקים, האחד לראשות הממשלה והאחר לכנסת. לבסוף, בתחילת אפריל 1996, חודשיים לפני הבחירות, פתחו הישראלים במבצע צבאי נגד ארגון חיזבאללה המוסלמי, שבסיסו בדרום לבנון. במשך החודש ההוא ביצעה ישראל התקפה מסיבית בדרום לבנון במבצע צבאי הידוע בשם "ענבי זעם". פרס, ראש הממשלה באותה עת, החזיק גם בתיק הביטחון והדבר הבטיח לו מידה רבה של תשומת לב תקשורתית (Arian, Weimann and Wolfsfeld, 1999). יהיה הוגן לומר שההתמודדות "האמיתית" החלה רק בתחילת מאי, ארבעה שבועות לפני הבחירות.

מערכת הבחירות של 1999 היתה שגרתית יותר. ראש הממשלה נתניהו נאלץ להכריז על בחירות מוקדמות לאחר שאיבד את הרוב שלו בכנסת. היריב העיקרי היה אהוד ברק, ראש המטה הכללי לשעבר. ברק התמודד ברשימת "ישראל אחת" ששילבה את מפלגת העבודה עם כמה מפלגות קטנות ממנה. מועמדים אחרים לראשות הממשלה פרשו מהמרוץ לפני יום הבחירות. נתניהו פיגר אחרי ברק בסקרים מתחילת המערכה והפער הלך וגדל במשך הזמן.

אסטרטגיית מחקר

מטרתו של המחקר הזה היתה לבחון את המאבק בין המועמדים על סדר היום החדשותי בשתי מערכות הבחירות. ההתמקדות בחדשות היתה מכוונת לנוכח מקומן של אלה בשיקופו מחד גיסא, ועיצובו מאידך גיסא, של סדר היום של השיח הפוליטי בישראל. כאן הוצגו למעשה לציבור נושאי המחלוקת, המסרים הפוליטיים של הצדדים וסדר החשיבות של נושאי המערכת הפוליטית.

הניתוחים התבססו על שני מקורות נתונים עיקריים. הראשון היה חדשות

הבחירות שהופיעו בטלוויזיה במהלך ששים הימים (אפריל-מאי 1996, מארס-מאי 1999) לפני כל מערכת בחירות. תוכניות החדשות הוקלטו ואחר כך נותחו על-ידי מקדדים מיומנים שצוידו במפות קידוד שנקבעו מראש.² כל ידיעה חדשנית שבה הופיעה המילה "בחירות" נכללה בניתוח. בסך הכל קודדו 627 פריטים ("סיפורים" או כתבות בלשון החדשות) במערכת הבחירות של 96 ו-1285 פריטים ב-99 (על הסיבות לגידול זה נעמוד בהמשך).

מקור הנתונים השני נבע מניתוח תוכן של תשדירי התעמולה של המפלגות הגדולות. הקצאת זמני השידור נעשתה באופן פרופורציוני לגודלה של המפלגה בכנסת (עשר דקות לכל מפלגה מתמודדת ועוד שלוש דקות נוספות על כל חבר בכנסת היוצאת). וכך, בשתי מערכות הבחירות, העבודה, כמפלגה המובילה, קיבלה יותר זמן שידור, ואחריה הליכוד. כל התשדירים מטעמן של המפלגות המובילות עברו ניתוח תוכן על-ידי קבוצת מקדדים שאומנו יחד והשתמשו במפתח קידוד אחיד ופשוט להפעלה ובו המשתנים: נושא (אותן קטגוריות מספר הקודים ששימשו לניתוח הכיסוי החדשתי), תאריך התשדיר, והמפלגה המשדרת.

לאחר מכן מוינו פריטי החדשות על-פי סיווגם - האם הם "עניינים מהותיים" (הקשורים לביטחונה של ישראל, כלכלתה, רווחתם של התושבים, היחסים עם הפלשתינים, שיחות השלום וכו'), או "ענייני בחירות" (הקשורים לאסטרטגיות של מערכת הבחירות, סקרים ומשאלי דעת קהל, "מסעי הכפשה", "עסקות של תן וקח", תחזיות של תוצאות וכו'). אמינות בין-מקדדים נבחנה על-ידי השוואת הסיווגים של שני מקדדים נוספים עם אלה של המקדדים המקוריים לגבי כל הפריטים. רק אותם הפריטים שלגביהם מידת האמינות המשוקללת עלתה על 85% נכללו בבסיס נתונים.

השערותינו הוליכו את עיקר תשומת הלב שלנו למאבק על הנושאים המהותיים. אמנם אמצעי התקשורת הקדישו זמן ושטח רבים יותר להיבטים ה"תחרותיים" של הבחירות. בנוסף על כך, המועמדים תוקפים לעתים קרובות את יריביהם בתחומים שאין להם קשר רב עם מדיניות ונושאים מהותיים אלא על רקע אישי וכישלונות אישיים. ואף על-פי כן, לבחינת המאבק על הנושאים המהותיים יש שלושה היבטים מרכזיים לחוקרים: (1) נושאים מהותיים הם תמיד חלק חשוב ממערכת הבחירות בעוד שמרכזיותם של

נושאים תחרותיים משתנה על-פי זמן ונסיבות. 2) ויכוחים על נושאים מהותיים נוטים להיות יציבים יותר במהלך מערכת הבחירות בעוד נושאי אסטרטגיית הבחירות נוטים להיות "קופצניים" יותר. 3) קל יותר לזהות ולבדוק את המתאמים שבין נושאים מהותיים בקמפיינים ובסיקור התקשורתי. המחקר הנוכחי הוא שני מחקרי-אירוע יותר מאשר בדיקה קפדנית של השערות חילופיות. הנתונים מספרים לנו משהו על הנושאים שכל אחד מהצדדים קידם ועל דרגת ההצלחה היחסית שכל אחד מהם השיג בשליטה בחדשות הטלוויזיה המסקרות את הבחירות. כדי לברר את התוצאה הזאת נסתמך על מה שידוע לנו לגבי מעמדם הפוליטי של שני המועמדים (המכהן ומי שקרא עליו תיגר). על ההבדלים האידיאולוגיים ביניהם (שמאל וימין) על טיבם של הנושאים שהם ניסו להעלות, ועל האופן שבו עיתונאים מרכיבים סיפורי חדשות. החלק הראשון של הדיון יעסוק במאבק על סדר היום בבחירות 96, ואילו השני ימשיך בניתוח לגבי 1999.

סיבוב ראשון: מערכת הבחירות של שנת 1996

באביב 1996 היו כל הסיבות להאמין כי ראש הממשלה פרס ינצח בבחירות. הסקרים הראו כי מרבית האוכלוסייה תומכת בתהליך השלום של אוסלו שהביא לישראל תשואות כלכליות ודיפלומטיות גם יחד. מפלגת העבודה ציפתה גם לקבל מידה רבה של תמיכה בגלל רצח רבין ז"ל, במיוחד מכיוון שרבים חשבו שנתניהו והימין הוכתמו על-ידי הרצח הנורא. כל הסקרים שפורסמו הראו כי פרס מוביל ב-5% לפחות. בסופו של דבר, נתניהו הצליח להשיג ניצחון מעמדת נחיתות, וניצח בבחירות בהפרש של 30,000 קולות בלבד, כתשע עשיריות של אחוז אחד מכלל הקולות.

אסטרטגיית הבחירות של פרס התמקדה באורח בלתי נמנע בהישגי הממשלה: התשואות והסיכויים הטמונים בתהליך השלום, רמת הצמיחה הגבוהה של הכלכלה, והתקציבים שהוקצו לחינוך, רווחה, תחבורה וקליטת עלייה. ההתקפה המרכזית על נתניהו היתה על כך שהוא איננו "מתאים" לשמש כראש ממשלה. הטענות התרכזו בחוסר הניסיון שלו והעלו שאלות

לגבי היושר האישי שלו.

האסטרטגיה של נתניהו הכילה גם היא מסרים חיוביים וכן שליליים. הסיסמא המרכזית היתה: "נתניהו: עושים שלום בטוח", בהדגשה כי הוא יניע את תהליך השלום קדימה, אך בקצב איטי וזהיר יותר. במשך חודשים לפני הבחירות נע נתניהו לעבר מרכז המפה הפוליטית. התזוזות העיקריות שלו מעמדותיו הקודמות היו הצהרותיו כי הוא מתכוון לכבד את הסכמי אוסלו עליהם חתמה הממשלה הקודמת, וכי הוא יהיה מוכן להיפגש עם יאסר ערפאת. התקפותיו על הממשלה התרכזו בשלושה עניינים עיקריים: "פיוס" הפלשתינים, אי ההצלחה למנוע טרור, וכן ההאשמות כי ממשלת פרס תחלק את ירושלים.

תשדירי הבחירות הם מדד מתאים לבדיקת הנושאים העיקריים שהעלו המתמודדים. הנתונים בלוח 1 מציגים את שכיחות התשדירים שכל מועמד הקדיש לעשרת הנושאים העיקריים שהועלו במערכת הבחירות. הישבו גם

לוח 1

נושאים שהועלו בתשדירי הבחירות של נתניהו ופרס (בחירות 1996)

הנושא	בתשדירי נתניהו (%)	בתשדירי פרס (%)	פער
טרור, מעשי טרור	23.31	6.60	+16.71
פלשתינים, מו"מ	24.51	36.93	-12.42
ירושלים (חלוקה)	16.34	2.40	+13.94
רמת הגולן + סוריה	3.12	10.81	-7.69
מתנחלים, התנחלויות	18.26	17.11	+1.15
כלכלה, כספים	3.84	8.40	-3.76
דת ומדינה	2.64	2.10	+0.54
חינוך	4.08	8.70	-4.62
ערביי ישראל	0.48	1.20	-0.72
עלייה וקליטה	3.36	5.70	-2.34
סך הכל	100% (n=416)	100% (n=333)	

את ההפרש בין שכיחויות התשדירים שהוקדשו לכל נושא כך שמספר חיובי מציין כי זה היה יותר "נושא של נתניהו" ומספר שלילי פירושו כי היה זה יותר "נושא של פרס". ככל שרמת ההפרש גבוהה יותר, כך ניתן יותר לזהות את הנושא באופן ייחודי עם מסע הבחירות של מועמד אחד.

שני הנושאים העיקריים של נתניהו במערכת הבחירות של 1996 היו טרור וחלוקת ירושלים. בעוד שכמעט 40% מהתשדירים של נתניהו עסקו בשני הנושאים הללו, רק 9% מהתשדירים של פרס דנו בהם. כפי שניתן לצפות, רבים מתשדירי פרס בתחום הזה יועדו להגן על ראש הממשלה מהתקפותיו של נתניהו.

הדגש על הטרור לא היה מפתיע ובהחלט עלה בקנה אחד עם הנושאים המעסיקים את הציבור. במארס 1996, חודשים אחדים לפני הבחירות, ספגה ישראל את אחד מגלי הטרור הקשים ביותר בתולדותיה. עשרות ישראלים נהרגו בשלושה פיגועי אוטובוסים. פחדו הגדול ביותר של מחנה פרס היה שמא יהיה גל פיגועים נוסף לפני הבחירות. זה לא קרה, אבל הטרור היה לנושא מרכזי במערכת הבחירות, בעיקר הודות למאמצי "הקידום" של נתניהו.

החלטתו של נתניהו להתמקד גם בעתידה של ירושלים היה מאמץ להעלות נושא חדש לסדר היום. על-פי הטענה שהועלתה, אם ימשיך פרס לכהן כראש ממשלה, הוא יעביר את חלקה המזרחי של העיר לידי הערבים. אף כי יש מחלוקת מסוימת לגבי עתידם של הגדה המערבית ועזה, יש קונסנזוס כמעט אוניברסלי ברחבי הארץ כי ירושלים המאוחדת תמשיך להיות בירת ישראל. הסיסמא "פרס יחלק את ירושלים" הופיעה בכל אמצעי תעמולתי ובכלל זה בתשדירי הבחירות, והיוותה מרכיב חשוב באסטרטגיית הבחירות של נתניהו. פרס ניסה להתעלם מהעניין אך בסופו של דבר אולץ להכחיש בתוקף את הטענות הללו.

לא ניתן למצוא "נושא של פרס" בעל חשיבות דומה. בעוד שפרס הקדיש תשומת לב רבה יותר יחסית לתהליך השלום עם הפלשתינים, נתניהו לא התעלם מהעניין הזה. המחלוקת לגבי הסכמי אוסלו היתה נקודת המחלוקת העיקרית בין הימין והשמאל במשך שלוש השנים שקדמו לבחירות. השמאל הציג את הסכמי אוסלו כהישג מרכזי, בעוד שהימין ניסה להציג את ההסכמה

ככניעה לאויביה של ישראל. לאף לא אחד מהצדדים לא היתה סיבה של ממש לחמוק מהנושא, ועל כן אין זה מפתיע שנעשה לעניין מרכזי במערכת הבחירות של שתי המפלגות.

במטה הבחירות של פרס בקשו לקדם את רעיון השלום עם סוריה במהלך הקמפיין התעמולתי. היה תהליך שלום פעיל והושגה התקדמות משמעותית במשא ומתן. נתניהו התנגד להחזיר שטחים כלשהם לסוריה בתמורה לשלום, אבל נראה כי הוא לא שש להדגיש זאת במערכת הבחירות שלו. בעוד שמסע הבחירות של פרס הקדיש כמעט 11% מתשדירי הבחירות לעניין הסורי, רק 3% מהתשדירים של נתניהו עסקו בתחום הזה.

ההבדלים בהדגשים של העניינים האחרים היו קטנים יחסית. שני הצדדים הקדישו מספר תשדירים משמעותי לעניין המתנחלים היושבים בשטחים הכבושים. גם זה נושא שנוי במחלוקת בין שתי המפלגות, כאשר השמאל מתנגד להתנחלויות בהיותן מכשול לשלום ואילו הימין רואה אותן כאמצעים חשובים להבטיח את ביטחונה של ישראל. מסע הבחירות של פרס בקש להדגיש שיפורים בכלכלה ובחינוך, בעוד שהנושאים הללו נזכרו לעתים רחוקות בתשדירי נתניהו.

נושא אחד בלט בהיעדרו ממסע הבחירות של פרס: לא היה שום אזכור לרצח רבין. בשבועות לאחר הרצח, הואשם נתניהו על-ידי השמאל באחריות עקיפה לרצח בגלל מה שכונה מסע ההסתה שלו נגד רבין. הפופולאריות של נתניהו צנחה לשפל שלא היה כמותו באותם חודשים (נובמבר-דצמבר 1995) ורבים חשבו שלעולם לא יתאושש. זה היה הנושא השלילי היחיד שפרס יכול להפעיל נגד נתניהו. למרות קיומן של כמה וכמה תיאוריות בשאלה מדוע נמנעה מפלגת העבודה מלהשתמש בנשק הזה, פרשנים פוליטיים רבים הביעו הפתעה מאי העלאת הנושא במערכת הבחירות.³

כאשר בוחנים את ארבעת הנושאים המרכזיים הפולמוסיים – טרור, ירושלים, משא ומתן עם הפלשתינים ומו"מ סוריה – ברור כי הוויכוח העיקרי במערכת הבחירות הזאת היה בנושא תהליך השלום עם מדינות ערב והפלשתינים. מסע הבחירות של נתניהו רצה להדגיש את הסכנות והאיומים הקשורים לתהליך, ואילו פרס רצה לדבר על ההזדמנויות שתהליך זה פתח למזרח התיכון בכלל ולישראל בפרט. נתניהו הדגיש את האיומים לטווח הקצר

בעוד שפרס דבק בחזון ארוך הטווח והמעומעם משהו של "מזרח תיכון חדש".

הסיקור התקשורתי של מערכת הבחירות ב-1996

מספרם ובלטותם של דיווחי החדשות העוסקים בבחירות ואשר שודרו בשני הערוצים במערכת הבחירות של '96, מוצגים בלוח 2. בסך הכל היו 627 ידיעות חדשותיות במשך החודשיים שנבחנו. ייתכן שיהיו קוראים שיחשבו כי המספרים הללו נמוכים באורח מפתיע בהתחשב ברמה הגבוהה של ההתעניינות בפוליטיקה בישראל. הסיבה לאנומליה הזאת קשורה במבצע 'ענבי זעם' שנזכר לעיל והעסיק את התקשורת באותה עת ובמיוחד במהלך

לוח 2		
סיקור הבחירות בטלוויזיה אפריל-מאי 1996		
ערוץ 2	ערוץ 1	
251	376	מספר הידיעות על הבחירות
		מספר ממוצע של ידיעות על
4.2	6.4	הבחירות בכל מהדורת חדשות
		אחוז הכתבות על הבחירות
16%	21%	שפתחו את המהדורה
		אחוז הכתבות על הבחירות שהיו
75%	58%	בין שלושת הפריטים הראשונים במהדורה
		אחוז הכתבות על הבחירות שנכללו
40%	30%	במדורי בחירות מיוחדים

החודש הראשון של מערכת הבחירות. תרומתו של המבצע הצבאי לצמצום ההיקף של הסיקור התקשורתי של הבחירות מתבררת היטב כאשר בוחנים מה אירע לאחר תום המבצע ומה היה הסיקור במערכת הבחירות הבאה (1999). את הסיקור התקשורתי בדקנו גם לפי נושאים. הנתונים בלוח 3 מציגים את התפלגות הפריטים על-פי תחומים נושאים שונים. יצויין ראשית כי בדומה

למדינות אחרות, תשומת לב רבה יותר מוקדשת לענייני הקמפיין עצמו מאשר לנושאים פוליטיים מהותיים. 59% מהידיעות שעסקו בחדשות הבחירות, עסקו בנושאי מערכת הבחירות עצמה. הידיעות הללו על מערכת הבחירות זהות לידיעות המתפרסמות במדינות מערביות אחרות: ידיעות על אסטרטגיות של מערכת הבחירות, מסעי הכפשה, עסקות של תן וקח בין מפלגות שונות, סקרי דעת קהל, ידיעות על תשדירי הבחירות בטלוויזיה,

לוח 3

"נושאים מהותיים" ו"נושאי בחירות": סיקור הבחירות של 1996 במלוויזיה

נושאים מהותיים		נושאי בחירות	
הנושא	אחוז	הנושא	אחוז
	מהפריטים		מהפריטים
טרור, פיגועי טרור	15.3	אסטרטגיות הבחירות של המפלגות	55.8
פלשתינים, מו"מ	22.4	מחלוקות ועימותים במפלגות	6.8
ירושלים (חלוקת)	5.3	משאלים, סקרים לפני הבחירות	8.1
רמת הגולן + סוריה	8.7	האשמות, הכפשות	13.2
מתנחלים, התנחלויות	19.7	השערות (לגבי עסקאות, מינויים)	16.1
כלכלה וכספים	11.2		
דת ומדינה	4.1		
חינוך	2.3		
ערביי ישראל	7.4		
עלייה וקליטה	2.3		
סך הכל	100%	סך הכל	100%
	(n=268)		(n=385)

ותחזיות לגבי התוצאות. הנושא השכיח ביותר היה אסטרטגיית מסע הבחירות של שתי המפלגות ומועמדיהן לראשות הממשלה.

מבין הנושאים המהותיים נמצאו ארבעה מרכזיים יותר בדיווח החדשותי. אלה היו הויכוח על תהליך השלום עם הפלשתינים, העימות לגבי ההתנחלויות, המחלוקת לגבי הטרור, והשקפות שונות לגבי הכלכלה. תשומת לב פחותה ניתנת לנושאים הקשורים לסוריה ורמת הגולן, ערביי ישראל, עניין ירושלים, הדת והמדינה, החינוך והעולים. ממבט ראשון, לא ניתן להבחין בשום מנצח ברור בקרב על סדר היום: ככל הנראה אין העדפה ברורה לנושאים של נתניהו או לאלה שפרס מעלה.

אולם התמונה משתנה כאשר מבחינים בין תקופות שונות של מערכת הבחירות. כפי שצויין, בגלל מבצע ענבי זעם החלה מערכת הבחירות בחודש השני. מכל מקום, באותו זמן החלו לשדר את תשדירי הבחירות, לכן האבחנה הזאת מאפשרת בחינה מדויקת יותר של רישומם של המטרים התעמולתיים

לוח 4

בולמות הנושאים בחדשות על בחירות 1996: החודש הראשון והשני

נושא	חודש ראשון (%)	חודש שני (%)	הפרש
טרור, פיגועי טרור	12.12	17.68	+5.56
פלשתינים, מו"מ	29.29	18.90	-10.39
ירושלים (חלוקת)	3.03	6.78	+3.75
רמת הגולן + סוריה	18.18	3.04	-15.14
מתנחלים, התנחלויות	7.07	27.43	+20.36
כלכלה וכספים	14.14	9.75	-4.39
דת ומדינה	4.04	4.26	+0.22
חינוך	3.03	1.82	-1.21
ערביי ישראל	7.07	7.92	+0.85
עלייה וקליטה	2.02	2.43	+0.41
סך הכל	100%	100%	
	(n=99)	(n=164)	

על סדר היום התקשורת. מעיון בלוח 4, ניתן לראות שינוי חשוב המתרחש במהלך מערכת הבחירות, שינוי שהועיל בעיקר לנתניהו.

הנושאים שקידם פרס היו חלק חשוב מהסיקור של הבחירות במהלך החודש שקדם לתשדירי הבחירות. באותה עת הופנתה תשומת ליבו של הציבור בעיקר למלחמה בלבנון, אך מעניין לציין כי היא עצמה מעולם לא היתה לאחד מהנושאים של מערכת הבחירות. שני הנושאים העיקריים שנידונו היו המגעים עם הפלשתינים ושאלת סוריה, ושניהם היו נושאים "של" פרס. עניין הטרור נמצא בשולי הרשימה ואילו עניין ירושלים כמעט שלא נזכר.

שינוי דרמטי נרשם בחלק השני של תקופת הבחירות: נמצאה עלייה משמעותית בבולטות הנושאים של נתניהו בחודש השני למערכת הבחירות. היה זה גידול משמעותי במספרן של הידיעות החדשותיות שעסקו בטרור ובמספר הכתבות שעסקו בעניין ירושלים. נמצאה גם ירידה ניכרת במספר הידיעות לגבי סוגיית הפלשתינים ועניין סוריה.

שינוי משמעותי ביותר היה בגידול הכמותי בפרטי החדשות על ההתנחלויות. פרס היה אמור לסגת מחלק מחברון לפני הבחירות ומרבית הידיעות על ההתנחלויות התרכזו בנושא זה. התעוררה מתיחות וויכוחים לגבי ההחלטה על הנסיגה מחברון ורבים סברו כי החלטה שהיא כה שרויה במחלוקת תיתן תחמושת רבה לידי האופוזיציה. בהתחשב בחשיבותה הסמלית של חברון, אפשר להבין מדוע הקדישה התקשורת תשומת לב כה רבה לנושא זה. בסופו של דבר, החליט פרס להימנע מנושא המחלוקת הזו על-ידי כך שלא ביצע את הנסיגה לפני הבחירות.

העלייה התלולה בחשיבותן של הידיעות על ההתנחלויות וחברון היא דוגמא מצוינת לאופן שבו האירועים עצמם יכולים לשנות את סדר היום של מערכת הבחירות. התקשורת עוקבת אחר הדרמה ובמקרה זה היא הובילה לחברון. עם זאת, אין שום סיבה להאמין שעובדה זו העניקה יתרון כלשהו למועמד זה או אחר, מפני ששניהם כללו את ההתנחלויות במסעי הבחירות שלהם.

הניתוח הבא בחן את הקשר שבין תעמולה לסיקור חדשותי: מקדמי מתאם דרגות חושו על-ידי השוואת סדר הנושאים בכל אחד ממסעי הבחירות עם

סדר השכיחות בסיקור החדשותי. זאת נעשה תוך הבחנה בין החודש הראשון והשני של המערכה מפני שתשדירי הבחירות שודרו רק במשך 30 הימים האחרונים. המתאמים מוצגים בלוח 5.

לוח 5		
מתאמים בין סדר היום של המפלגות וסדר היום של הטלוויזיה בבחירות 1996		
סדר היום של הטלוויזיה	סדר היום של הטלוויזיה	סדר היום של נתניהו
בחדש השני	בחדש הראשון	
*.77	*.44	סדר היום של נתניהו
*.56	*.80	סדר היום של פרס

* $p < .05$

התוצאות מראות כי במהלך החודש הראשון, המתאם בין נושאי מסע הבחירות של פרס וחדשות הבחירות היה 80. בעוד שהמספר המקביל לגבי מסע הבחירות של נתניהו היה 44. ניתן לייחס חלק מההבדל הזה ברמת ההצלחה ליתרונות מהם נהנים המכהנים בתפקיד. במשך החודש השני של המערכה, המתאם לגבי מסע הבחירות של נתניהו עלה ל-77. ואילו המקדם של פרס צנח ל-56. וכך, ברגע שמערכת הבחירות החלה, חל מפנה ממשי ביחסי הכוחות התקשורתיים.

לדעתנו הסיבה להצלחת נתניהו ב-96 נעוצה בכך שהנושאים שהעלה הביאו ידיעות חדשותיות מתאימות יותר לסינון התקשורתי מאשר אלה שהעלה פרס. הטרור היה הנושא השלילי והמפלג ביותר במערכת הבחירות. אף על-פי שלא התרחשו גלי טרור מזה חודשים אחדים, הפצעים הלאומיים היו עדיין טריים מאוד. היו גם דיונים רבים על כך שהתקפת טרור עלולה לחסל את סיכוייו של פרס. הטענה לגבי חלוקת ירושלים היתה גם האשמה משסה, תוקפנית ומעוררת. הנושאים של פרס היו, לעומת זאת, די רגועים. אילו נדרש פרס לטראומה הלאומית של רצח רבין יתכן שהדברים היו מתגלגלים אחרת.

בסיכום, מאבק הבחירות ב-96 היה מאבק שבו פרס, איש השמאל המכהן, ניסה להעלות את הישגיה של הממשלה בעוד אשר המתמודד מן הימין,

נתניהו, דיבר על כישלונותיה של הממשלה, במיוחד ביחס לטרור. העניינים שהעלה נתניהו היו הרבה יותר שליליים, מפלגים ומעל לכל - יותר חדשותיים. העובדה שפרס היה ראש הממשלה המכהן אולי יכלה לסייע לו בחודש הראשון, אך לא הועילה לו בחודש השני. ברגע שהחלו תשדירי הבחירות, ענייניו של נתניהו התבלטו ואלה של פרס ירדו. היה גידול קיצוני בתשומת הלב שמיקדה התקשורת בעניין ההתנחלויות, בגלל המתרחשות הפוליטית לגבי חברון. התוצאות, לכל הפחות תוצאות הבחירות הללו, מצביעות על כך שהמודל "דרמה קודם" מציג את הגישה הטובה ביותר להסביר כיצד התקשורת מכסה מערכות בחירות.

סיבוב שני: המערכה של 1999

הניתוח של מערכת הבחירות ב-99 מאפשר לנו לעיין בנושאים הללו בהקשר שונה לגמרי. הפעם, ראש הממשלה היה איש הימין ואילו המתמודד מהאופוזיציה בא מהשמאל. אם המודל של המנהיג המכהן נכון, הרי שאפשר לצפות כי ראש הממשלה נתניהו יהיה מסוגל לנצל את מעמדו על מנת לייצר אירועים חדשותיים שישרתו את האסטרטגיה התקשורתית שלו. אם המודל של הטיה פוליטית נכון, כי אז אהוד ברק היה זוכה ביתרון ברור בהעלאת סדר היום שלו. אבל כפי שנראה להלן, לאיש מהמועמדים לא היה יתרון של ממש. למעשה, התקשורת יצרה את סדר היום שלה במערכת הבחירות של 1999, תוך שהמועמדים מנטרלים זה את זה מהשתלטות על סדר היום התקשורתית.

נפתח שוב בהצגת הנושאים העיקריים שהעלה כל מועמד. כפי שניתן לראות בלוח 6, נתניהו הסתייע באסטרטגיה כמעט זהה ב-96. מרבית התשדירים שלו התמקדו בשלושה נושאים עיקריים: טרור, תהליך השלום וירושלים. ברור כי נתניהו העדיף שלא לעסוק בנושאי פנים: רק 8% מהתשדירים שלו עסקו בכלכלה ולא היה אף לא תשדיר אחד שעסק בהינוך או באבטלה.

ברק, לעומת זאת, ניהל מסע בחירות שונה לגמרי מכפי שעשה פרס ב-96. ההבדל הבולט ביותר הוא בעוצמת ההדגשה של נושא הביטחון; הוא הופיע

לוח 6			
נושאים שהועלו בתשדירי נתניהו וברק [בחירות 1999]			
נושא	תשדירי נתניהו (%)	תשדירי ברק (%)	פער
טרור, מעשי טרור	18.7	1.7	+17.0
פלשתינים, מו"מ	25.3	6.1	+19.2
ירושלים (חלוקה)	21.3	13.0	+8.3
ביטחון	10.7	20.0	-9.3
רמת הגולן+סוריה+לבנון	5.4	0.9	+4.5
עלייה וקליטה	6.7	2.6	+4.1
כלכלה וכספים	8.0	15.7	-7.7
דת ומדינה	0	1.7	-1.7
חינוך	0	16.5	-16.5
אבטלה	1.3	17.4	-16.1
פער עדתי	2.7	0	+2.7
בריאות ורווחה	0	2.6	-2.6
אחדות החברה הישראלית	0	1.7	-1.7
סך הכל	100%	100%	
	(n=115)	(n=75)	

יותר מכל נושא אחר ובהבלטה רבה. הרקע הצבאי המרשים של ברק היה יתרון ברור למועמד זה והעניק משקל נגדי לאזהרותיו של נתניהו לגבי הטרור. אם נתניהו איים בטרור הקפיד ברק להציג את תמונתו כאיש הסיירת, על כנף מטוס ה"סבנה" החטוף ולרגליו גופת החוטף ההרוג. אך ברק גם החזיר את נושאי הפנים. חלק ניכר ממסע הבחירות של ברק הוקדש לבעיות חברתיות: אבטלה, מצבה הכושל של הכלכלה, בעיות חינוך. ברק התרחק מפרס גם על-ידי כך שלמעשה התעלם מתהליך השלום עם הפלשתינים. רק ששה אחוזים מכל התשדירים שלו עסקו בתחום הזה.

כתמיד, ניסה כל אחד מהמועמדים לשחק במגרש שלו. נתניהו האמין כי

הצלחותיו הגדולות היו בחזית הפלשתינית: הפחתת היקפו של הטרור והסירוב להיכנע לדרישות המחבלים. גורם חשוב באסטרטגיה הזאת היה האזהרה כי ניצחונו של ברק יחזיר את ישראל לתקופה המפחידה של הפיגועים שאפיינה את שלטון פרס. ברק רצה למקד את סדר היום של הבחירות בעניינים חברתיים, שבהם היתה חולשתו הגדולה ביותר של נתניהו. רבים מהתשדירים שלו עסקו במצוקתם של העניים והמובטלים. בעוד שב-96 רק נתניהו התמקד בנושאים שליליים, הפעם השתמשו שני המועמדים בטקטיקה זו. השאלה היא אם למי מהם היתה השפעה על סדר היום התקשורתי.

הסיקור התקשורתי של מערכת הבחירות ב-1999

אחד ההבדלים החשובים ביותר בסיקור של שתי מערכות הבחירות היה בעלייה הרמטית בכמות החדשות שעסקו בבחירות ב-99. כפי שצוין, שודרו בסך הכל 627 כתבות ב-96, אך ב-99 הגיע מספרן ל-1,285 (ראו לוח 7). לא היו שום אירועים מתחרים ב-99 ולפיכך מערכת הבחירות היתה הנושא החדשותי המרכזי במשך כל התקופה הנבדקת. ייתכן והשינוי בחוק הבחירות, שאפשר לתקשורת לכסות את המועמדים באורח ישיר יותר, השפיע על עלייה זו.

הגידול הניכר בכמות הכתבות על הבחירות אפשר לתקשורת לעסוק במגוון רחב של נושאים (ראו לוח 8). בעוד שבבדיקת נושאי הסיקור של 96 אותרו עשר קטגוריות שכיחות של נושאים מהותיים, המספר עלה ל-14 ב-99. פריטי החדשות על הבחירות היו לא רק רבים יותר אלא אף ארוכים מאשר ב-96, מה שמסביר את העובדה שידיעות כה רבות נכללו ביותר מקטגוריית נושא אחד.

מעניין לציין כי למרות העלייה המשמעותית במספר הידיעות העוסקות בענייני בחירות, היחס בין סוגי הידיעות נשאר יציב להפליא. 59% מהידיעות עסקו בענייני הקמפיין ב-96 ו-58% נכללו בקטגוריה הזאת בבחירות של 99. ניתן למצוא גם חלוקה עקבית יחסית בתוך הידיעות על נושאי הקמפיין.

לוח 7		
סיקור הבחירות בטלוויזיה, מארס-מאי 1999		
ערוץ 2	ערוץ 1	
696	589	מספר ידיעות על הבחירות
		מספר ממוצע של ידיעות על
12.6	10.7	בחירות בכל מהדורת חדשות
		אחוז הכתבות על הבחירות
38%	27%	שפתחו את המהדורה
		אחוז הכתבות על הבחירות
		שהופיעו בין שלושת הפריטים
100%	100%	הראשונים במהדורה
		אחוז כתבות הבחירות שנכללו במדורי
51%	49%	בחירות מיוחדים

בשתי מערכות הבחירות מעט יותר מ-50% מהכתבות עסקו באסטרטגיות של מסע הבחירות, בין 16-13 אחוזים עסקו בתן-וקח הפוליטי ובהשערות לגבי הממשלות העתידיות, וכ-13% עסקו בהאשמות של שני הצדדים. זהו ממצא מפתיע שראוי למחקר נוסף.

חלוקת הכתבות על-פי נושאים מהותיים, לעומת זאת, שונה מאוד מאשר ב-96. ב-1999, שחיתות ופשע היו הנושא החשוב שהקדים את כל האחרים בהרבה, נושא שבכלל לא עלה במערכת הבחירות ב-96. יותר מ-25% מהכתבות עסקו בנושא הזה. הסיבה העיקרית לכך היא שהשר לשעבר אריה דרעי הורשע באשמת שוחד, מרמה, והפרת אמונים. דרעי היה מנהיגה של מפלגת ש"ס החרדית שמרבית בוחריה הם יהודים ממוצא מזרחי. אף שדרעי כיהן בעבר בממשלת העבודה, ב-1999 הוא קרא לחסידיה להצביע לראש הממשלה נתניהו. שערורייה נוספת נחשפה כאשר הוגש כתב אישום נגד מקורב אחר של ראש הממשלה, השר אריאל שרון, בגין שחיתות.⁴

כפי שניתן לראות בלוח 9, נושא הפשיעה והשחיתות המשיך לבלוט בחדשות הבחירות בחודש השני של מערכת הבחירות, אפילו לאחר תחילת שידורם של תשדירי הבחירות בטלוויזיה. אף כי החידוש בעניין זה פג קמעא,

לוח 8			
"נושאים מהותיים" ו"נושאי בחירות": סיקור הבחירות של 1999 במלוויזיה			
נושאים מהותיים		נושאי בחירות	
נושא	%מתוך הפריטים	נושא	% מתוך הפריטים
טרור, פיגועי טרור	3.9	אסטרטגיות הבחירות של המפלגות	52.1
פלשתינים, מו"מ	11.4	מחלוקות ועימותים במפלגות	9.8
פשע ושחיתות	25.1	משאלים, סקרים לפני הבחירות	6.5
ירושלים, חלוקת	8.3	האשמות, השמצות	13.5
רמת הגולן+סוריה+לבנון	5.7	השערות (לגבי "עסקאות", מינויים)	12.5
מתנחלים, התנחלויות	2.5	סיורים וביקורי בחירות	5.5
כלכלה וכספים	5.9		
דת ומדינה	5.5		
חינוך	0.7		
ערביי ישראל	4.2		
אחדות החברה הישראלית	4.6		
רווחה חברתית	4.6		
עלייה וקליטה	5.5		
אחרים	12.1		
סך הכל	100%		100%
	(n=1,107)		(n=1,499)

הרי שהעניין הזה נותר הנושא החשוב ביותר במהלך מערכת הבחירות. כאשר משווים זאת למה שקרה ב-96 (כאשר חל מפנה דרמטי בחודש השני), ניתן למצוא גיוון מועט ביותר בסדר היום החדשותי. הדבר מרמז כי לתשדירי הבחירות היה רישום מצומצם מאוד ב-99. מסקנה זו מקבלת תימוכין נוספים כאשר בוחנים את הנושאים

לוח 9			
בולטות הנושאים בחדשות על בחירות 1999: החודש הראשון והשני			
נושא	חודש ראשון (%)	חודש שני (%)	הפרש
טרור, פיגועי טרור	1.3	5.6	+4.3
פלשתינים, מו"מ	9.8	12.4	+2.6
פשיעה ושחיתות	28.3	22.8	-5.5
ירושלים, חלוקת	7.1	9.1	+2.0
רמת הגולן+סוריה+לבנון	5.6	2.0	-3.6
עלייה וקליטה	3.8	6.7	+2.9
כלכלה ובספים	6.0	5.8	-0.2
דת ומדינה	4.7	6.1	+1.4
חינוך	0.9	0.6	-0.3
ערביי ישראל	3.3	4.7	+1.4
אבטלה	1.8	1.7	-0.1
פער עדתי	2.7	3.0	+0.3
רווחה ובריאות	5.4	4.1	-1.3
אחדות החברה הישראלית	3.6	5.3	+1.7
אחרים	9.6	6.1	-3.5
סך הכל	100%	100%	
	(n=448)	(n= 659)	

הספציפיים שהועלו על-ידי שני המועמדים. לאיש מביניהם לא היתה השפעה משמעותית על סדר היום של מערכת הבחירות. ההבדל המרשים ביותר לעומת מערכת הבחירות של 96 היה היעדר התייחסותה של התקשורת לעניין הטרור. אף שחל גידול בתשומת הלב שניתנה לנושא הזה בחודש השני, הוא נשאר עניין משני יחסית לאורך כל המערכה. מטה הבחירות של נתניהו יכול להתנחם מעט בעובדה שהמשא ומתן עם הפלשתינים וסוגיית ירושלים היו העניין השני והשלישי בחשיבותם שהועלו. אך בהתחשב בחשיבותו של עניין השחיתות, נראה כי הנחמה היתה זעומה ביותר.

בולטות הרשעתו של דרעי היתה בעייתית במיוחד לנתניהו בגלל

התפתחות אחרת במערכת הבחירות. עימות מרכזי הופיע בין ש"ס, מפלגתו של דרעי לבין מפלגת העולים מרוסיה, ישראל בעלייה. העימות התרכז בשאלה מי מהמפלגות תקבל לידיה את תיק הפנים לאחר הבחירות. שתי המפלגות השתתפו בקואליציה של נתניהו, ובוחריה של זו כמו גם של זו היו בעלי חשיבות מכרעת לסיכויי היבחרו מחדש של ראש הממשלה. כאשר הגידופים וההאשמות הגיעו לשיאם, ברק רמז כי שר הפנים יהיה איש ישראל בעלייה. זה היה מפנה חשוב במערכת הבחירות, כיוון שמספר גדל והולך של בוחרים מבין יוצאי רוסיה העבירו את תמיכתם מנתניהו לברק.

אך אם נחזור ללוח 9 נראה בבירור כי גם העניינים שהעלה ברק לא הצליחו להופיע בצורה נרחבת בחדשות. בעוד שהדגש הכללי על ביטחון אולי היה תגובה יעילה להתמקדותו של נתניהו בטרור, לא היה זה נושא שניתן להמירו בנקל לחדשות הבחירות. ענייני האבטלה והחינוך גם הם לא היו בראש סדר היום של מערכת הבחירות. התמונה משתפרת במידת מה אם מחברים את כל הבעיות הכלליות לקטגוריה אחת, אך השיפור הזה אינו גדול. המצב הזה דומה מאוד למה שצוין לגבי מערכת הבחירות בבריטניה ב-1997 (Norris et al., 1999). גם שם היה קשה להעלות עניינים חברתיים לסדר היום של מערכת הבחירות.

נראה כי איש מבין המועמדים לא הצליח למצוא נושא חדשותי די הצורך למען העיתונאים. עניין הטרור לא נחשב עוד לרלוואנטי, אולי מכיוון שעבר זמן כה רב מאז פקדה אלימות שכזאת את ישראל. בעוד שהעניינים הכלכליים היו מתקבלים ביתר עניין בנסיבות אחרות, הרי שהם לא יכלו להתמודד ברישום הדרמטי של הרשעת דרעי. המתאמים שמצאנו מאוששים את המסקנה הזאת: שום מתאים משמעי לא נמצא בין תשדירי הבחירות של אף לא אחד מהצדדים לבין סדר היום החדשותי.

סיכום

הממצאים האמפיריים מבדיקת שתי מערכות הבחירות הללו דוחים שניים מבין שלושת המודלים שהוצגו בתחילת מאמר זה. המודל של יתרון

הפוליטיקאי המכהן קיבל את התימוכין המצומצמים ביותר. אף לא אחד מבין ראשי הממשלה שכיחנו לא הצליח להכתיב את סדר היום של סיקור מערכת הבחירות. ב-1996 לא עלה בידי פרס להלהיב את התקשורת בהדגשתו את תהליך השלום, וב-1999 נתניהו לא הצליח עוד להשתמש בקלף הטרור שלו. נראה כי עם פתיחת מערכת הבחירות, המכהנים מאבדים רבים מיתרונותיהם הרגילים כיוצרי-חדשות.

גם מודל ההטיה הפוליטית זכה בתימוכין מצומצמים. הטענה המקובלת בשתי מערכות הבחירות כי העיתונות הישראלית התאחדה כנגד נתניהו לא נתמכה בממצאינו

לפחות במה שנוגע לסדר היום של הבחירות. למעשה, הממצאים מצביעים על תרומת התקשורת לניצחונו של נתניהו, במיוחד על-ידי הדגש הגובר של נושאי הטרור וחלוקת ירושלים במערכת 96. כך גם אין הוכחה של ממש להטיה בסדר היום של הבחירות ב-99. הסיקור כמעט שלא הזכיר אף לא אחד מהנושאים החשובים שברק העלה.

עם זאת יתכן שההטיה של התקשורת נגד נתניהו מצאה ביטוי בדרכים אחרות. יש הטוענים כי ההטיה נותבה בעיקר למאמרי מערכת, לפובליציסטיקה ופרשנות שנטו נגד נתניהו. מחקר מקיף יותר יכלול מלבד הסיקור החדשותי בו אנו התמקדנו גם את תוכניות האירוח הרבות המשודרות ברדיו ובטלוויזיה, טורי הפרשנות ומאמרי הדעות.

ואף על-פי כן, המודל של "דרמה קודם" מציג את ההסבר המשכנע ביותר מבין השלושה לגבי האופן שבו התקשורת בונה את סדר היום שלה למערכת הבחירות. הקדימה הראשונה של כל עיתונאי היא לייצר את הכתבות המעניינות ביותר שניתן להגיש. משום כך הושם דגש כה גדול על מה שאנו מכנים סיפורי הקמפיין. אך לאותו העיקרון היה רישום עצום על המאבק על עניינים מהותיים. ב-96 התמקדה תשומת הלב של העיתונות תחילה במבצע ענבי זעם ואחר כך בשתי ההתפתחויות הדרמטיות ביותר של מערכת הבחירות: ההתקפות המשתלחות של נתניהו בעניין הטרור והמשך המתיחות לגבי השאלה אם פרס יבצע את הנסיגה מחברון וכן ייחוס כוונת החלוקה של ירושלים לפרס. ב-99 היתה זו הרשעתו של דרעי שזכתה בעיקר הכיסוי במערכת הבחירות, והעניין המשיך להדהד גם אחרי שמערכת הבחירות

נסתיימה. סדר היום של הבחירות פעל לטובתו של נתניהו ב-96, וקרוב לוודאי שפעל נגדו ב-99. אבל הראיות מצביעות על כך שבשני המקרים, מערכי הנושאים הסופיים התבססו על שיקולי עריכה לגיטימיים לגבי החדשותיות. לממצאים אלה השלכות חיוביות וגם שליליות לגבי תפקידה של התקשורת במערכת הבחירות. מחד גיסא, נראה כי המאבק על סדר היום של הבחירות הוא עניין פתוח למדי שבו אין לאחד המועמדים המרכזיים יתרון אינהרנטי. במלים אחרות, המגרש די הוגן. מאידך גיסא, העובדה ששיקולים "רייטינגיים" של דרמה, בידור ומתח משפיעים במידה כה גדולה על בנייתו של סדר היום של הבחירות היא בעייתית. תהליך שכזה יוצר מצב שבו החלטות על עתיד המדינה תלויות ביכולתו של המועמד לייצר חדשות דרמטיות או אירועים "מיועדי-תקשורת". דינמיקה זו חשובה במיוחד במערכות בחירות קצרות או צמודות, כמו במאבק בין נתניהו ופרס ב-96. למחקר עתידי בתחום זה נותרו שאלות ואתגרים רבים. חשיבות מיוחדת תהיה לבחינה מדוקדקת של האופנים בהם עיתונאים בונים את דיווחיהם וכתבותיהם על מסע הבחירות. בהתחשב בעובדה שפריטים שכאלה מהווים חלק כה ניכר מהסיקור של מערכת הבחירות, יש חשיבות עליונה בשיפור ההבנה כיצד אסטרטגים פוליטיים מנסים להשפיע על דיווחים כאלה. כפי שצוין, מן הראוי להרחיב את יריעת הסיקור התקשורתית הנחקר ולכלול מעבר לחדשות שנבחנו במחקר הנוכחי – גם תכנים אחרים ובהם טורי פרשנות, מאמרי מערכת, "טוק-שואו" פוליטי, עימותים טלוויזיוניים ועוד. כך ניתן יהיה להגיע להבנה מלאה ומדויקת יותר של התהליכים והגורמים המשפיעים על יכולתם של המועמדים והמפלגות להשפיע על סדר היום התקשורתית.

הערות

1. הסקר נערך במהלך מאי 1996 בראיונות פנים אל פנים בקרב מדגם מייצג של מצביעים על-ידי מכון המחקר מודיעין אזרחי במימון המכון הישראלי לדמוקרטיה ומרכז ספיר לפיתוח באוניברסיטת תל-אביב, עבור אשר אריאן ומיכל שמיר.

2. המקדדים היו המתמחים בוועדות הכנסת של תוכנית התמחות מטעם המכון הישראלי לדמוקרטיה.
3. אחת התיאוריות שהוצגו היתה שיועצי פרס לא היו מעוניינים "לחמם" את מערכת הבחירות בגלל היתרון שלהם בסקרים. תיאוריה אחרת היא שקבוצות מיקוד ובהן מצביעים שלא החליטו עדיין טענו ששימוש בנושא רצח רבין ז"ל ישמש כ"בומרנג" ויעורר תגובות שליליות כלפי המשתמשים בנושא כה רגיש במערכת בחירות.
4. אחרי הבחירות, שרון טוהר מכל האישומים הללו ותפס את מקומו של נתניהו בראשות הליכוד.

ביבליוגרפיה

אריאן, אשר, גבי וימן וגדי וולפספלד, 1999. "איזון בסיקור הבחירות", בתוך אשר אריאן ומיכל שמיר (עורכים), **הבחירות בישראל - 1996**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

Arterton, F. Christopher, 1992. "Campaign: Strategies and tactics of the candidates," in G.M. Pomper (ed.), **The Election of 1992**. Chatham, N.J: Chatham House.

Bennett, W Lance, 1983. **News: The Politics of Illusion**. Second Edition, NY: Longman.

Blumler, Jay G. and Dennis Kavanagh, 1999. The third age of political communication: Influences and Features, **Political Communication** 16: 209-230.

Cappella, Joseph N., Kathleen Hall Jamieson, 1997. **Spiral of Cynicism: The Press and the public good**. NY. Oxford University Press.

Entman, Robert M., 1989. **Democracy without citizens**. New York: Oxford University Press.

Gans, Herbert J., 1979. **Deciding whats news: A study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time**. NY:

Pantheon Books.

Just, Marion, Ann N. Crigler, Dean J. Alger, Timothy. E. Cook, Montague Kern and Darrell M. West, 1996. **Crosstalk: Citizens, candidates, and the media in a presidential election**. Chicago, Ill: University of Chicago Press.

Manheim, Jarol B., 1991. **All of the people, all of the time**. Armonk, NY: Sharp Inc.

Molotch, Harvey and Marilyn Lester, 1974. "News as purposive behavior: on the strategic use of routine events, accidents and scandals," **American Political Science Review**, 39: 101-112.

Norris, Pippa, John Curtice, David Sanders, Maggie Scammell, and Holli A. Semetko, 1999. **On Message: Communicating the Campaign**, London: Sage.

Paletz, David L., and Robert M. Entman, 1981 **Media, power and politics**. NY: The Free Press.

Patterson, Thomas E., 1993. **Out of order**. NY: Alfred A. Knopf.

Reese, Stephen D., Lucig H. Danelian and August Grant, 1994. "The Structure of news sources on television: A network analysis of CBS News, Nightline, MacNeil/Lehrer and This Week with David Brinkley." **Journal of Communication**, 44: 84-107.

Semetko, Holli A., 1996. Political balance on television: Campaigns in the United States, Britain and Germany, **The Harvard International Journal of Press/Politics**, 1: 51-71.

Shoemaker, Pamela J. and Stephen D. Reese, 1991. **Mediating the message: Theories of influence on mass media content**. NY: Longman.

Wolfsfeld, Gadi, 1997. **Media and political conflict: News from the Middle East**. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Zaller, John R., 1992. **The nature of mass opinion**. NY: Cambridge University Press.